

АНТОНЕНКО О.М.

здобувач кафедри
практичної психології та соціальної роботи
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля, Україна

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ У СИСТЕМІ АКУЛЬТУРАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ ЇЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розкрито особливості міжкультурної комунікації у системі акультурації студентської молоді в процесі її професійної підготовки. Серед закономірностей протікання процесу міжкультурної комунікації у системі акультурації студентської молоді в процесі її професійної підготовки виокремлено такі елементи: суб'єкти комунікації належать до різних культур; міжкультурна комунікація ґрунтується на процесі знакової взаємодії між суб'єктами культурних відмінностей; мова та культура взаємопов'язані, особливості мовної та позамовної комунікації обумовлені особливостями культур, до яких належать комуніканти; міжкультурна комунікація може здійснюватися на міжособистісному та міжгруповому рівнях, як у діахронному плані, здійснюючи зв'язок між поколіннями, так і у синхронному плані, реалізуючи інформаційний зв'язок між людьми, розсередженими у просторі. Наголошується, що психолого-педагогічними засадами та умовами полікультурної освіти є свобода вибору молоддю людиною своїх культурних ідентичностей; повага до культурних відмінностей; толерантність, розуміння та прийняття іншої культури; утвердження, позитивний прояв культурного різноманіття, розвиток культурного плюралізму; рівні права, обов'язки та можливості для всіх членів спільноти.

Показано, що міжкультурна компетентність є однією з форм відтворення, збереження, розвитку та трансляції культури кожного етносу у свідомості та поведінці його окремих представників, а також у єдиному фонді загальнолюдських цінностей світової культури. Тому міжкультурна компетентність, як складова професійної компетентності, є необхідною умовою, що забезпечує повноцінну міжкультурну комунікацію у системі акультурації студентської молоді, як у просторі освітньої установи, так і у просторі майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: студентська молодь, міжкультурна комунікація, акультурація, міжкультурна компетенція, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вищої освіти характеризується відкритістю освітнього простору, для якого характерні розширення практики економічної, соціальної та культурної взаємодії, міжнародного співробітництва в галузі освіти, зростання популярності програм студентського обміну та стажувань.

Процес глобалізації, що розвивається наразі, призводить до розширення взаємодій різних країн, народів та його культур. Сучасна гео-

економічна та геокультурна ситуації змушують молоду людину вміти співіснувати в одному спільному світі, а це означає бути здатною будувати ефективний взаємовигідний діалог із представниками всіх культур та націй цього світу. Найважливішу роль у цьому відіграє мова, яка виступає єдиною можливим мостом взаєморозуміння та взаємодії між представниками різних лінгвоетносупільностей. Однак без сформованого толерантного міжкультурного бачення світу знання мови практично марне. Звідси постає проблема міжкультурної комунікації. Спілкування у міжкультурній ситуації завжди загрожує конфліктами між знанням і незнанням, навіть за умови спілкування однією мовою. Отже, однією з цілей навчання міжкультурній комунікації є запобігання і вирішення цих конфліктів за допомогою розвитку здатності реалізувати і розуміти не тільки лексикограматичні конструкції, а й відповідні нормам комунікативної діяльності індивіда іншої лінгвоетнокультурної спільності та іншої національно-мовної картини світу.

Необхідність міжкультурної взаємодії студентської молоді у полікультурному просторі сучасної вищої школи ставить необхідність дослідження специфіки міжкультурної комунікації у руслі її розгляду як основи акультурації та формування професійної компетенції студентів закладів вищої освіти, адже вміння залишатися ефективним у міжкультурному контакті, зберігаючи відчуття власної цінності, приймаючи та поважаючи цінність особистості людини іншого етносу, іншої культури – є важливою компетенцією сучасного фахівця. Ця обставина актуалізує проблематику міжкультурної комунікації у системі акультурації студентської молоді в процесі її професійної підготовки. У зв'язку з цим зазначена проблема дедалі частіше стає предметом наукового осмислення у гуманітарних дисциплінах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка авторів трактують міжкультурну комунікацію як адекватне порозуміння учасників комунікації, що належать до різних національних культур [1; 3; 5 та ін.]. Міжкультурну комунікацію розглядають як сукупність специфічних процесів взаємодії людей, які належать до різних культур мов. Вона відбувається між партнерами по взаємодії, які не тільки належать до різних культур, але при цьому й усвідомлюють той факт, що кожен із них є «іншим» і кожен сприймає чужорідність «партнера» [2; 7; 9]. Стає очевидним, що міжкультурна комунікація – вміння дуже складне за своєю суттю та трудомістке для оволодіння. Для вступу у міжкультурну комунікацію потрібна серйозна підготовка. Введення понять міжкультурної комунікації якісно змінює сутність та зміст цілей навчання іноземній мові, а викладачеві необхідно сформувати і розвинути у студентів такі вміння, як-то використовувати іноземну мову в автентичних ситуаціях міжкультурного спілкування; пояснювати та засвоювати чужий спосіб життя; розширювати індивідуальну картину світу за рахунок долучення до мовної картини світу носіїв мови.

Вчені стверджують, що теорія навчання мови та культури має базуватися на концепції діалогу культур. У психології встановлено, що у свідомості кожного учасника спілкування своєї власної культури (індивідуальної картини світу), і водночас протиставленого йому чужого світу (чужого образу свідомості), створює діалогічність особистості. Саме діалогічність особистості робить її в результаті здатною до діалогу культур. Культуру, здебільшого, розглядають саме як форму спілкування людей різних культур, форму діалогу; культура є там, де є дві (як мінімум) культури, і самосвідомість культури є формою її буття на межі з іншою культурою. Так, культура як предмет навчання у процесі оволодіння іноземною мовою не одномірна, а існує у трьох вимірах – минулому, сучасному, майбутньому, які одночасно реалізуються у процесі міжкультурної комунікації. Спілкуючись, студенти стикаються з явищами культури та через культуру пізнають світ у багатстві взаємодій предметів, людей, філософських засад. Отже, під культурою, у контексті міжкультурного компонента, вчені розуміють зведення знань та досвіду, що дозволяють тим, хто навчається бути адекватними учасниками міжкультурної комунікації [4; 6; 8 та ін.].

Дослідження міжкультурної комунікації надають можливість отримати відповідь про соціокультурні та соціально-психологічні фактори та детермінанти позитивних і негативних процесів, що виникають у ході міжкультурної взаємодії та міжкультурної адаптації студентської молоді. У зв'язку з цим вченими досліджуються такі питання, як цінності, стереотипи, способи сприйняття та поведінки у міжкультурній комунікації, особистісні детермінанти міжкультурної компетентності людини, специфіка культурних бар'єрів, особливості процесів акультурації у полікультурному соціальному середовищі та ін.

Поняття міжкультурної комунікації вперше було введено американською науковою культурно-антропологічною школою. Е.Т. Хол та Г.Л. Трегер, досліджуючи специфіку взаємодії культури і комунікації, висунули положення про діалектичну єдність культури та комунікації, про культурну обумовленість комунікативної поведінки людей, що належать до різних культурних груп [10].

Проведений аналіз показав, що у визначенні сутності міжкультурної комунікації виділяються різні аспекти.

Так, дослідники вважають, що міжкультурна комунікація здійснюється, якщо відправник та одержувач повідомлення належать до різних культур, якщо учасники комунікації усвідомлюють культурні відмінності один одного. Культурна комунікація є процесом взаємодії між суб'єктами соціокультурної діяльності з метою передачі інформації за допомогою знакових систем (природних та штучних мов).

Міжкультурну комунікацію визначають й як адекватне порозуміння двох учасників комунікативного акту, що належать до різних національних культур, а описуючи особливості міжкультурної комунікації, вчені зазначають, що міжкультурна комунікація викликає без-

ліч проблем, пов'язаних із різницею в очікуваннях та упередженнях, які властиві кожній людині і, природно, різні у різних культурах [1; 2; 4; 5; 7 та ін.].

Мета статті - розкрити особливості міжкультурної комунікації у системі акультурації студентської молоді в процесі її професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження.

Важливим при дослідженні змісту міжкультурної комунікації у системі акультурації студентської молоді в процесі її професійної підготовки є розгляд такого поняття, як діалог культур, що відображає позитивні тенденції міжкультурної комунікації носіїв різних культурних кодів.

Нагадаємо, що діалог не є обмін монологіями, але є способом досягнення спільності його учасників - принаймні у вигляді мети, до якої вони прагнуть. Відповідно діалог культур є процесом двосторонньої взаємодії представників різних культур, які мають свій менталітет, а метою даної взаємодії є досягнення взаєморозуміння, що означає розуміння позиції співрозмовника та повагу до нього.

Серед закономірностей протікання процесу міжкультурної комунікації у системі акультурації студентської молоді в процесі її професійної підготовки слід виокремити такі елементи: суб'єкти комунікації належать до різних культур; міжкультурна комунікація ґрунтується на процесі знакової взаємодії між суб'єктами культурних відмінностей; мова та культура взаємопов'язані, особливості мовної та позамовної комунікації обумовлені особливостями культур, до яких належать комуніканти; міжкультурна комунікація може здійснюватися на міжособистісному та міжгруповому рівнях, як у діахронному плані, здійснюючи зв'язок між поколіннями, так і у синхронному плані, реалізуючи інформаційний зв'язок між людьми, розсередженими у просторі.

Для участі у діалозі культур, у тому числі у навчально-професійній сфері, необхідні міжкультурні компетенції, які складають зміст професійних компетенцій студентів закладів вищої освіти. Для повноцінної участі у діалозі культур студентів, які навчаються у системі іншомовної освіти, необхідні такі компетенції: знати систему фактів культури тієї країни, мову якої вони вивчають, мати досвід сприйняття фактів культури, усвідомлення їх місця та значущості для культури, зіставлення з фактами рідної культури, аналізу їх цінності, включення їх у систему своїх знань, дії відповідно до нових знань; мати досвід відношення та переживання фактів іншої культури. Палітра емоційного ставлення до чужої культури досить багата - від неприйняття, настороженості, нейтрального та толерантного ставлення до переживання цікавості, інтересу, захоплення; мати готовність бачити у чужій культурі як відмінності, так й спільне з рідною культурою; оцінювати дійсність не тільки з позиції своєї, а й з позиції чужої культури; змінювати оцінки під час розуміння чужої культури; інтерпретувати чужі цінності; дивитися на

відоме по-новому; співпереживати представникам іншої культури; радіти новим пізнанням у чужій культурі; використовувати пізнання чужої культури; бачити етимологічний зв'язок між фактом культури та словом, що позначає його.

Слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку суспільства виникла необхідність реалізації принципу полікультурності освітнього процесу у вищій освіті, а як результати вищої освіти розглядати у структурі професійної компетенції, поряд із іншими компетенціями, формування міжкультурної компетенції студентів закладів вищої освіти. У зв'язку з цим потрібно розкрити дані поняття.

Психолого-педагогічними засадами та умовами полікультурної освіти є свобода вибору людиною своїх культурних ідентичностей; повага до культурних відмінностей; толерантність, розуміння та прийняття іншої культури; утвердження, позитивний прояв культурного різноманіття, розвиток культурного плюралізму; рівні права, обов'язки та можливості для всіх членів спільноти.

Компонентами змісту полікультурної освіти є засвоєння знань про культурне різноманіття сучасного світу, особливості встановлення міжособистісних відносин із носіями різних культур; формування гуманних відносин як ціннісної основи зв'язків молоді людини з різними сторонами та об'єктами дійсності; оволодіння методами міжкультурної взаємодії.

Професійні компетенції студентів закладів вищої освіти з погляду результатів освіти визначаються як прагнення та здатність (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, вміння, досвід, особисті якості та ін.) для успішної творчої (продуктивної) діяльності у професійній та соціальній сферах, усвідомлюючи соціальну значимість та особисту відповідальність за результати цієї діяльності.

Слід наголосити, що міжкультурна компетентність є однією з форм відтворення, збереження, розвитку та трансляції культури кожного етносу у свідомості та поведінці його окремих представників, а також у єдиному фонді загальнолюдських цінностей світової культури. Тому міжкультурна компетентність, як складова професійної компетентності, є необхідною умовою, що забезпечує повноцінну міжкультурну комунікацію у системі акультурації студентської молоді, як у просторі освітньої установи, так і у просторі майбутньої професійної діяльності.

Процеси оволодіння культурою та вивчення культури різняться за основними принципами сприйняття знань. Процес оволодіння культурою передбачає її реконструкцію, тобто процес пізнання культури та мови йде від загального – явищ культури – до приватного – мовних одиниць, у яких відбито це явище. Рідна культура сприймається як ціле, як навколишній світ, який, переломлюючись у свідомості, фіксується у мові. Лише після зіткнення з будь-яким явищем культури ми дізнаємося про мовну форму, за якою закріплено це явище чи понят-

тя. Такий погляд на оволодіння культурою відповідає визначенню культурної картини світу. Культурна картина світу – образ світу, заломлений у свідомості молодого людини, тобто її світогляд, створений у результаті фізичного досвіду та духовної діяльності.

Важливу роль у процесі оволодіння культурою відіграє менталітет, оскільки культура відбивається у свідомості молодого людини і лише потім фіксується у певній мовній формі чи конструкції. Безперечно, культурний бар'єр може стати реальним фактором, що перешкоджає взаєморозумінню учасників комунікації, і щоб його подолати необхідна підготовка тих, хто навчається до реального спілкування на іноземній мові з носіями цієї мови. Проте, багаторічна підготовка до реальної міжкультурної комунікації полягає у тренувальній комунікації на іноземній мові зі своїми однолітками, що належать до тієї ж культури. У цьому вбачається одна із суттєвих особливостей міжкультурної комунікації у навчанні іноземній мові, а саме, підготовка до реальної міжкультурної комунікації, до реальної взаємодії носіїв двох культур має опосередкований характер, оскільки процес навчання здійснюється поза мовним середовищем, далеко від реального функціонування мови і культури, що вивчаються.

Необхідно також мати на увазі, що основним комунікативним партнером є викладач іноземної мови, який не є носієм мови та культури, що викладаються. Викладач тією чи іншою мірою долучився до культури країни мови, що вивчається, але навряд чи правомірно вважати його бікультурною особистістю, адже для цього необхідний зовсім інший рівень входження в іншу культуру – акультурація (яку розуміють як процес засвоєння особистістю, що виросла в культурі А, елементів культури Б) [2; 7; 8; 9 та ін.].

До особливостей міжкультурної комунікації в умовах закладів вищої освіти можна віднести патернування, що розуміється як відтворення стереотипів поведінки носія мови, яка вивчається, як наслідування національного культурного зразка. Однак повне патернування буде педагогічною помилкою, яка не відповідає сучасним цілям навчання. Завданням викладачів є навчити адекватно спілкуватися з представниками інших культур, а не стати максимально наближеною копією носія іншої культури та мови. Для міжкультурної комунікації при недосконалому володінні іноземною мовою характерна первинність рідної картини світу та вторинність нерідної. Наслідування культурного зразка при недосконалому володінні іноземною мовою може значно знизити мотивацію її вивчення. Мовна імітація є необхідним компонентом процесу навчання, але імітація культурного образу – це те, що має бути присутнім лише на перших етапах навчання іноземній мові, а далі має замінитися адекватним сприйняттям поведінки представника іншої культури, що сприяє успішній комунікації. Спілкування на іноземній мові людини, яка недостатньо володіє нею, може характеризуватися індивідуальним національним стилем, який не

треба елімінувати, а треба адаптувати до міжкультурної комунікації, тобто поєднати його з достатніми фоновими знаннями та набутими у процесі навчання навичками.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що реальна міжкультурна комунікація як форма спілкування представників різних мов і культур реалізується з найбільшою повнотою та ефективністю у тому випадку, коли в процесі підготовки до неї значне місце відводиться порівнянню рідної національної культури з культурою країни мови, що вивчається. Тільки за наявності цього компонента спілкування стане саме міжкультурним, а не заснованим на непрофесійному патернуванні. Крім готовності прийняти іноземну культуру як рівну своїй, у студентської молоді має розвиватися позитивне ставлення до реалій мови, що вивчається, яке дозволить їм за певної практики здійснювати ефективну комунікацію з представниками інших культур. Таким чином, метою ефективної міжкультурної комунікації у системі акультурації студентської молоді в процесі її професійної підготовки є вихід на формування особистості студента, на його готовності, здібності та особисті якості, що дозволяють йому здійснювати різні види мовно-мисленнєвої діяльності в умовах соціальної взаємодії з представниками інших лінгвоетносоціумів та їх культурою іншого мовного образу світу.

Висновки. Необхідність міжкультурної комунікації в умовах глобалізації сучасного суспільства викликає необхідність формування міжкультурної компетентності студентської молоді в процесі її професійної підготовки на основі реалізації принципів полікультурної освіти. Міжкультурна компетентність забезпечує взаємопроникнення та відкритість культур, що є ключовою умовою взаємодії представників різних культур у глобалізованому полікультурному просторі сучасної соціокультурної дійсності.

Розкрито особливості міжкультурної комунікації у системі акультурації студентської молоді в процесі її професійної підготовки. Проблему міжкультурної комунікації розглянуто у векторі формування професійної компетенції студентів закладів вищої освіти. Показано актуальність розширення міжкультурної взаємодії студентської молоді у полікультурному просторі сучасного соціуму. Розкрито поняття міжкультурної комунікації, основою якої є єдність культури та комунікації. Охарактеризовано закономірності перебігу процесу міжкультурної комунікації. З'ясовано, що комунікативна поведінка людей, які належать до різних культурних груп, обумовлена впливом культури. Тому міжкультурна комунікація супроводжується проблемами, що зумовлені культурними відмінностями. Інтерес викликають дослідження соціокультурних та соціально-психологічних факторів та детермінант, які забезпечують позитивні процеси, що виникають у міжкультурній комунікації. Ставиться питання діалогу культур. Діалог культур відбиває позитивні тенденції міжкультурної комунікації представни-

ків різних культурних груп. Описано компоненти змісту полікультурної освіти, які забезпечують формування міжкультурної комунікації студентів. Наголошено, що міжкультурна компетентність забезпечує взаємопроникнення та відкритість культур, що є ключовою умовою взаємодії представників різних культур у полікультурному просторі сучасного соціуму. Висунуто положення про необхідність формування міжкультурної компетентності студентів як компонента професійної компетентності на основі принципів полікультурної освіти у вищій школі.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. К.: Академія, 2004.
2. Бідюк Н.М. Формування іншомовної професійної компетентності у студентів-іноземців в університетах Канади. *Наук. вісн. Чернів. ун-ту. Педагогіка та психологія: зб. наук. пр. / Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2012. Вип. 617. С. 3-8.*
3. Моцар М.М. Формування полікультурної компетентності майбутніх перекладачів з використанням технологій дистанційного навчання: дис. ... канд. пед. наук. К., 2018.
4. Сніговська О. Формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців з міжнародних відносин в освітньому середовищі класичного університету: дис. ... канд. пед. наук. Умань, 2014.
5. Barkowski H. Prinzipien interkulturellen Lernens für die multikulturelle und mehrsprachige Schule. H. Eichelberger, E. Furch (Hg.) *Kulturen - Sprachen - Welten. Die Herausforderung (Inter-) Kulturalität.* Innsbruck, 1998.
6. Knapp K., Knapp-Potthoff A. *Interkulturelle Kommunikation. Zeitschrift für Fremdsprachenforschung.* 1990. № 1. S. 83.
7. Moosmüller A. *Europäische Ethnologie und Interkulturelle Kommunikation.* Roth K. (Hg.) *Mit der Differenz leben.* München. 1996.
8. Trager George L., Hall E.T. *Culture and Communication: A Model and Analysis. Explorations: Studies in Culture and Communication.* 1954. № 3. P. 137-149.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Batsevych F.S. *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky.* K.: Akademiia, 2004.
2. Bidiuk N.M. *Formuvannia inshomovnoi profesiinoi kompetentnosti u studentiv-inozemtsiv v universytetakh Kanady.* *Nauk. visn. Cherniv. un-tu. Pedahohika ta psykhohihiia: zb. nauk. pr. / Cherniv. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha. Chernivtsi, 2012. Vyp. 617. S. 3-8.*
3. Motsar M.M. *Formuvannia polikulturnoi kompetentnosti maibutnikh perekladachiv z vykorystanniam tekhnolohii dystantsiinoho navchannia: dys. ... kand. ped. nauk. K., 2018.*
4. Snihovska O. *Formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv z mizhnarodnykh vidnosyn v osvithomu seredovyshchi klasychnoho universytetu: dys. ... kand. ped. nauk. Uman, 2014.*
5. Barkowski H. *Prinzipien interkulturellen Lernens für die multikulturelle und mehrsprachige Schule.* H. Eichelberger, E. Furch (Hg.) *Kulturen - Sprachen - Welten. Die Herausforderung (Inter-) Kulturalität.* Innsbruck, 1998.
6. Knapp K., Knapp-Potthoff A. *Interkulturelle Kommunikation. Zeitschrift für Fremdsprachenforschung.* 1990. № 1. S. 83.
7. Moosmüller A. *Europäische Ethnologie und Interkulturelle Kommunikation.* Roth K. (Hg.) *Mit der Differenz leben.* München. 1996.

8. Trager George L., Hall E.T. Culture and Communication: A Model and Analysis. Explorations: Studies in Culture and Communication. 1954. № 3. P. 137-149.

Antonenko O.M.

**INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE ACCULTURATION
SYSTEM OF STUDENT YOUTH IN THE PROCESS OF THEIR
PROFESSIONAL TRAINING**

The article reveals the peculiarities of intercultural communication in the system of acculturation of student youth in the process of their professional training. Among the regularities of the process of intercultural communication in the system of acculturation of student youth in the process of their professional training, the following elements are singled out: subjects of communication belong to different cultures; intercultural communication is based on the process of symbolic interaction between subjects of cultural differences; language and culture are interconnected, the peculiarities of linguistic and non-linguistic communication are determined by the peculiarities of the cultures to which the communicators belong; intercultural communication can be carried out at the interpersonal and intergroup levels, both diachronically, making communication between generations, and synchronously, making informational communication between people dispersed in space.

It is emphasized that the psychological-pedagogical principles and conditions of multicultural education are the freedom of choice of a young person's cultural identities; respect for cultural differences; tolerance, understanding and acceptance of another culture; affirmation, positive manifestation of cultural diversity, development of cultural pluralism; equal rights, duties and opportunities for all members of the community.

It is shown that intercultural competence is one of the forms of reproduction, preservation, development and transmission of the culture of each ethnic group in the consciousness and behavior of its individual representatives, as well as in the common fund of universal values of world culture. Therefore, intercultural competence, as a component of professional competence, is a necessary condition that ensures full-fledged intercultural communication in the acculturation system of student youth, both in the space of an educational institution and in the space of future professional activity.

Keywords: *student youth, intercultural communication, acculturation, intercultural competence, professional training.*